

Карел ЧАПЕК

Апокрифлар

Забардаст чех адиби Карел Чапек (1890-1938) асарларида ўз даврининг долзарб ижтимоий ва фалсафий муаммоларини чуқур акс эттирган мутафаккир-санъаткор сифатида XX аср маданиятидан мустақкам ўрин олди. Гарчи у Томас Манн, Герберт Уэллс, Ромен Роллан каби буюк ёзувчиларнинг кичик замондоши бўлса-да, аммо Европада улардан кам бўлмаган даражада машҳурлик топди. Ҳаётдан эрта кўз юмган Карел Чапекнинг ўлими тўғрисида эшитган 82 ёшли Бернад Шои чуқур афсусланиб, шундай деган эди: "Нега унинг ўрнига мен ўлмадим! Карел Чапекдай кучли истеъдодли адибнинг эрта ўлим топгани нақадар ачинарли! Бу оғир йўқотишни нафақат мен, унинг яқин дўсти, нафақат Чехословакия, балки бутун дунё қайғу билан ҳис этиб турибди. Ахир бу ёруғ оламга ўз китоблари ва пьесалари билан у қанчалар қувонч ва завқ бағишлаб келаётган эди".

Чапекни фан-техника қудратли даражада ривож топа бошлаган XX асрдаги инсоният тақдирини жуда таъшивлантиради. "Робот" деган сўз айнан Чапекнинг асарлари орқали оммалашганини унутмайлик. 1920 йилдаги "Р.И.Р" номли ижтимоий-фантастик пьесасида адиб илм-фан яратган одам-машинани замоннинг жуда кўп долзарб маъноларини ўзида мужассам этган мажозий образ даражасига кўтарди ва уни "Робот" деб атади. Чапек инсониятни биринчи марта "роботлар исёни" тўғрисида ўйлашга мажбур этади. Унинг "Абсолютлар корхонаси" (1922), "Крокатит" (1924) номли романлари илм-фан ва амалиётда кўтарила бошланган атом энергиясидан фойдаланиш масаласига бағишланган. Бу асарларда илмий зиёлиларнинг тирик борлиқ ва инсоният келажаги олдидаги масъулияти фалсафий-драматик руҳда бадиий талқин этилади. Чапек техника тараққиётига қарши эмас, лекин у ўз асарларида таъшивланиб ёзганидек, одамзот ўз фикри ва ғояларининг қурбонига айланмаслиги керак.

Адиб "Саламандрлар билан жанг" (1936) номли фантастик романида, "Оқ дард" (1937), "Она" (1938) каби пьесаларида фашизмга хос ирқий назариянинг ғайриинсоний мазмунини ўткир ҳажв остига олади. "Гордубат" (1933), "Метеор" (1934), "Ижтимоий ҳаёт" (1935), "Бастакор Фолтиннинг ҳаёти ва ижоди" (1936) романлари фалсафий-психологик тетрологияни ташкил этиб, уларда воқеликдаги чин ва сохта ҳақиқатлар ҳамда уларнинг ўзаро муносабати масаласи чуқур очилади.

К. Чапекнинг "Италиядан мактублар" (1922), "Англиядан мактуб" (1924), "Испания бўйлаб саёҳат" (1930), "Голландия манзаралари" (1932), "Шимолга сафар" (1936) каби саёҳатнома-лари ҳам ўз даврида бутун европаликларнинг сеvimли китобларига айланган эди. Бутун дунё болалари К. Чапекнинг "Дашенка ёки бир итнинг қисмат тарихи" (1933) асарини ҳамда замонамиз мазмунини эртақлар тилида очадиган "Тўққиз эртақ" (1931) китобини ҳамон катта қизиқиш билан ўқийдилар.

Карел Чапек ҳикоя жанрининг кучли истеъдодли намоёндаларидан бири сифатида ҳам машҳурдир. Айниқса, ёзувчининг "Унг ҳамёндан олинган ҳикоялар" ва "Чап ҳамёндан олинган ҳикоялар" (1929) номли тўпламлари жаҳоннинг ўнлаб тилларига таржима қилинган ва қайта-қайта нашр этилмоқда. Улар жаҳон бадиий тафаккурида саргузашт жанрини юксак даражага кўтарган кичик ва нодир асарлардир.

Бу машҳур адиб ижодида "Апокрифлар" деб аталган жанрдаги кичик асарларнинг йирик бир туркуми мавжуд. Апокрифлар мигти адабий шаклда насроний динига оид қадимги ривоятлар, афсонавий, тарихий ва адабий сюжетларни янгича талқин этувчи бир жанрдир. Вольтер, Анатолий Франс, Бернад Шои каби улуг адиблар апокрифларнинг нодир намуналарини яратганлар. К. Чапек апокрифлари ўткир ҳажвий руҳияти ва бетакрор замонавий маънолари билан алоҳида ўрин тутди. Адибнинг сиз азиз муштарийларга тақдим этилаётган бир неча апокрифлари айнан худди шундай хусусиятлари билан диққатга сазовор ва мафтункордир.

ПРОМЕТЕЙ ГУНОҲИ

Алламаҳалгача чўзилган, зерикарли суд муҳокамасидан кейин сенаторлар узун-қисқа йўталишиб ва томоқ қиришиб, фавқулодда кенгаш ўтказиш мақсадида муқаддас зайтун дарахти соясида тўпланишди.

— Шундай қилиб, жаноблар, — деди ҳомуза тортишдан ўзини тўхтата олмаган сенат раиси Гипометей, — лаънати муҳокама бу қадар аччиқ ичакка айланмаса! Унга қандай хотима яшаш масаласида ўзим ҳам бир қарорга келолмадим, лекин беҳуда таъналарга қолмай деб... Хуллас, айбдор Прометей, маҳаллий фуқаро, оловни, чиндан ҳам, йўқ ердан топганлиги сабаб, суд жавобгарлигига тортилди ва шу тарика, қандайдир маънода... ихм-ихм... мавжуд тартиб-қоидани бузди. Аввало, оловни кашф этганлигини ўзи ошкора айтиб, айбига иқдор бўлди, кейин эса, исталган пайтда тошни тошга уриб, ўт чиқара олишини маълум қилди, учинчидан, мазкур жинояткорона ихтиросини ҳеч кимдан пинҳон тутиб ўтирмади ва бу тўғрида тегишли ҳукумат идораларига хабар ҳам етказмади, буни биз сўроққа чақирган гувоҳлар ҳам яқдил тасдиқлашди — оловни ўз ихтиёри билан авом одамлар қўлига қўшқўллаб тутқазди ёки бошқачасига айтганда, фойдаланишлари учун уларга эҳсон этди... Менинг ўйлашимча, Прометейни айблаш ҳамда жазолаш учун мана шу айтиб ўтилганларнинг ўзи мутлақо етарли ва биз бу масалани дарҳол овозга қўйиб, ҳукми эълон қилишимиз мумкин.

— Мени маъзур тутгайсиз, жаноб раис, — дея унга эътироз билдирди кенгаш аъзоси Апометей, — фавқулодда кенгашнинг бениҳоят жиддий эканлигини назарда тутиб, балким, масалани таг-томиригача етадиган даражада, атрофлича муҳокама чиғириғидан ўтказганимиздан кейин бирон аниқ қарорга келиш мақсадга мувофиқмикин, деб ўйлайман.

— Ихтиёр сизларда, жаноблар, — овозига тантанавор тус берди Гипометей. — Гарчи масала аниқ эса-да, шунга қарамасдан, яна кимдадир бирон қўшимча фикр бўлса, марҳамат, эшитамиз.

— Мен сизларга шу нарсани эслатишни хоҳлар эдимки, — деди музокарага қўшилиб маслаҳатчи Аметей ва овозини ростлаш учун астойдил йўталиб олди, — фикримча, умуман, бу ишдаги бир жиҳатга алоҳида эътибор қаратишимиз лозим. Мен масаланинг диний томонини назарда тутяпман, жаноблар! Қани, айтинг-чи, бу ўт деганининг ўзи нима? Тошдан чиқариладиган учкун нима ўзи? Прометейнинг тан олиб айтишига қараганда, у баайни чақмоқнинг ўзи экан. Чақмоқ эса, барчамизга маълумки, момақалди роқ маъбудининг мулки. Марҳамат қилиб айтинг-чи, аллақандай Прометей нечун маъбудларнинг мулкига даҳл қилди? Бундай табаррук оташга қўл узатишга қандай журъат этди? Бу оташни топишга, умуман, қандай қилиб эришди? Прометей шунчаки, оловни кашф этдим, деб бизни ишонтирмоқчи бўляпти, бу бориб турган беъманилик, албатта: агар шунчалик осон бўлса, масалан, нега бизнинг орамиздагилардан биронтаси уни кашф эта олмади? Шунга аминманки, жаноблар, Прометей бу ўтни маъбудлар бисотидан ўғирлаган. Унинг ҳақиқатдан тониши ва ҳийла-найранглари бизга ўтмайди. Мен ушбу жиноятни, очиги, шунчаки оддий бир киссавурлик деб билсам, бошқа жиҳатдан, уни табаррук қадриятларни таҳқирлаш, деб баҳолаган бўлардим. Прометей эса бунақа шаккоклиги учун энг шафқатсиз жазо билан жазоланиб, шу йўсинда, бизнинг маъбудларимизга тааллуқли

ноёбликларни кўз қорачигидай асраб-авайлаб ҳимоя қилинишининг тарафдориман. Сизларга айтмоқчи бўлган гапларим мана шулардан иборат эди, — дея маърузасини мағрурона яқунлади Аметей ва бурнини қоқиб хламидасининг ўнгирига артди.

— Ўринли мулоҳазалар, — деди Гипометей воизни қўллаб-қувватлаб. — Кимда яна қандай фикр бор?

— Мени кечиргайсиз, — деб қолди Апометей, — муҳтарам ҳамкасбимнинг хулосаларига қўшила олмайман. Бу ерда номи тилга олинган Прометей оловни қандай ҳосил қилганлигини, мана мен, ўз кўзим билан кўрганман. Ва шу нарсани очиқ-ошкора айта оламанки, жаноблар, — лекин гап орамизда қолиши керак, албатта, — бу зинҳор қийин иш эмас. Оловни ҳосил қилиш ҳар бир танбал, ишёқмас ва эчкибоқарнинг қўлидан бемалол келади; биз олов билан шунинг учун шуғулланмадикки, биз сингари мартабали одамларда, табиийки, қандайдир тошчақарликка умуман фурсат ҳам, истак ҳам йўқ. Мен ҳамкасбим Аметейни ишонтириб айтаманки, бу ниҳоятда оддий табиий бир ҳодиса ва биздақа тафаккур соҳибларига бу эрмак мутлақо муносиб эмас, айниқса, бундай арзимас эрмак маъбудлар шуғулланадиган иш эмас. Олов — беҳад жўн нарса бўлиб, унинг қадриятларга ҳеч бир алоқаси йўқ. Бироқ мен муҳтарам ҳамкасбларимнинг диққатини масаланинг бошқа жиҳатига қаратмоқчи эдим. Масала шундан иборатки, олов, афтидан, анча хатарли ва ҳатто зиёнзаҳматли ҳодисалар сирасига киради. Сиз гувоҳларнинг эътирофларини эшитдингиз: улар Прометейнинг болакайларга хос кашфиётини шахсан ўзлари синаб кўришиб, оғир куюнди жароҳатларни орттириб олишган, бу ҳам етмагандай, баъзи бировларининг хонадонларига ўт кетган. Жаноблар, Прометейнинг айби билан кашф этилган оловдан фойдаланиш кенг тарқаладиган бўлса, — бунинг олдини олишнинг эса энди иложи йўқ, — ҳеч биримиз ўз ҳаётимиз ва ҳатто мол-мулкимизнинг дахлсизлигига ишона олмаймиз. Агар қўйиб берилса, жаноблар, бутун тамаддуният ёниб тугайди. Кичик бир эҳтиётсизликнинг ўзи етарли ва бўйсунмас бу табиий офатни нима ва ким тўхтата олади? Прометей, жаноблар, ҳар қандай жазога лойиқ бир енгилтаклик билан хатарли ҳодисани ҳаётга олиб кирди. Мен уни ўз ортидан кутилмаган касофатларни етаклаб келадиган ва жамиятни таҳлика остида қолдирадиган мудҳиш жиноятни содир этган кимса сифатида қатъий айблаган бўлар эдим. Юқорида айтилганларни назарда тутиб, камина Прометейнинг озодликдан абадий маҳрум этилишини, бунга қўшимча равишда, жазони қатъий тартибда ва кишидан ўташи кераклигини тақлиф этаман.

— Сиз мутлақо ҳақсиз, ҳамкасб, — пишиллаб сўзлади Гипометей. — Ростини айтганда ҳам, аллақандай олов дегани бизга нима учун керак, ўзи? Ахир ажодларимиз ўтсиз ҳам яшаганлар-ку?! Бу борада бирон нарсани тақлиф қилиш — демак, асрлар мобайнида қарор топган тартиб-тамойилга ҳурматсизликнинг нақ ўзидир. Бу, ихм... демак, бориб турган қўпоровчилик билан шуғулланиш, деганидир. Энди бизга ўт билан ўйнашиш етишмай турувди! Яна шуни назардан қочирмаслик керакки, жаноблар, бунинг ҳаммаси нимага олиб келади: одамлар олов билан иноқлашсалар ўта "тегманозик" бўлиб кетишади, жанг қилиш ва шунга ўхшаш юмушларни бажариш ўрнига олов атрофида нақ ёнбошлаб ётиб олишади... Оқибатда ахлоқ-одоб инқирозга юз тутади ва, ихм... тартибсизлик, боқибегамлик, яна шунга ўхшаш талай кўнгилсизликлар юз беради. Қисқасини айтганда, шу каби номатлуб ҳодисаларга қарши қандайдир чораларни кўриш пайти келди, жа-

ноблар. Замон қалтис, нафсиламбирини айтганда, мана, мен нима-лар демоқчи эдим...

— Ҳаққи рост гаплар, — деярли хитоб оҳангида деди Антиметей. — Биз барчамиз муҳтарам раисимизнинг фикрларига қўшиламыз, Прометей олови одам боласи кутмаган оқибатларни келтириб чиқариши ҳеч гапмас. Жаноблар, ўз-ўзимизни алдамайлик, олов гоятда муҳим нарса. Утга эга бўлганлар қаршисида қандай янги имкониятлар очи-лиши мумкин-а! Масалан, айтайлик: гаразли одам сен пешона те-рингни тўкиб етиштирган ҳосилнинг кулини кўкка совуриши мум-кин ёки тунда зайтунзоринга ўт қўйилса ҳам ажаб эмас ва ҳоказо-лар. Олов, жаноблар, биз — одамларга янги куч ва янги қуролни ато этади; оловнинг ёрдамида биз ўзимизни нақ маъбудларга тенг чоғ-лаймыз, — деди Антиметей деярли шивирлаган оҳангда ва бирдан қичқириб сўзлай бошлади: — Мен Прометейни мана шу илоҳий ва ҳамлакор табиий қудратли кучни чўпонларга, қулларга ва бошқа дуч келган кимсаларга ишониб топширганлиги учун айблайман; у олов-ни тагли-тугли, уни давлат захирасида сақлай оладиган ва масъулия-тини ҳис қиладиган зотлар қўлига топширмаганлиги учун айблай-ман. Ахир бу сир-асрор фақат давлат тепасида турганларга тааллуқли бўлиши керак эди. Прометейни шунинг учун айблайманки, — дея тобора тутақа бошлади Антиметей, — у ажнабийларни ҳам оловдан фойдаланишга ўргатди: яъни олов душманларимизнинг ҳам қўлида! Прометейни давлатга хоинликда айблайман! Уни оммавий тартиб-қоидаларни оёқости қилганликда айблайман, — Антиметей тўхтов-сиз қичқиравергани боис, бирдан қаттиқ йўтал тутиб қолди, — унинг ўлим жазосига ҳукм қилинишини таклиф этаман, — деди ниҳоят йўтал орасидаги хотиржам бир лаҳзадан фойдаланиб.

— Хуллас, — деди ҳорғинлашган овозда Гипометей, — яна ким сўзлашни хоҳлайди? У ҳолда, суд фикрига кўра, айбдор Прометей биринчидан, илоҳий қадриятларни таҳқирлагани учун, иккинчидан, топган олови одамларга оғир тан жароҳатлари етказгани ва ўзгалар мулкини барбод қилаётгани, шунингдек, жамоат хавфсизлигини таҳ-лика остида қолдиргани учун, учинчидан, давлатга хоинлик қилган-ни учун ашаддий жиноятчи деб топилади. Жаноблар, уни умрбод озодликдан маҳрум этишни, бу жазо қатъий тартибда ва кишанда ўтказилишини ёки ўлим жазосига ҳукм қилинишини таклиф этаман. Иҳм...

— Ёки жазонинг ҳар иккала тури бирваракайига қўшиб ижро этилса, қани эди... ҳар икки нуқтаи назар ҳам бирдай қониқтирилар эди, — ўз дил орзусини изҳор этди Аметей.

— Қандай қилиб? Икки хил жазо қай йўсинда бирга қўшилади? — масалага аниқлик киритишни сўради раис.

— Мен айнан шу тўғрида ўйлаяпман, — деди минғирлаган оҳангда Аметей. — Балким шундай йўл топармиз: Прометейни абадий зан-жирбанд этамыз ва... майлига, бургутлар унинг маъбудсиз, бетавфиқ жигарини чўқилаб еб тугатишсин. Тушунарлими, жаноблар?

— Жуда оқилона таклиф, — мамнуният билан деди Гипометей. — Жаноблар, муҳокамамиздаги мудҳиш жиноий фаолият учун... иҳм... бу энг одилона жазо чораси, афтидан. Кимда эътироз бор? Шундай қилиб, ҳукм масаласи ҳал бўлди...

— Ота, бу Прометей дегани нима сабабдан ўлимга ҳукм этилди? — сўраб қолди ўгли Эпитемей тушлик устида Гипометейдан.

— Бу сенинг ақлинг етадиган иш эмас, — қовоқ солди Гипометей қовурилган қўй этини суяқдан иштаҳа билан тозалар экан, — қову-

рилган қўй гўшти... хоми билан қиёсланганда, қанчалар мазали! Мана, олов нимага яраши керак? Биз, ахир жамоатчилик фикрини инобатга олдик, тушунаяпсанми? Ким кўринган ялангоёқ кимса, ҳе йўқ, бе йўқ, жазосиз, қандайдир улуғ янгиликларни қилаверса, бунинг оқибати нима бўлади? Нега ўзбошимчаликларга йўл очиб қўйишимиз керак?.. Бу қовурмага нимадир етишмаяпти, чамамда? Э-ҳа тушундим! — овози жонланди отанинг. — Қовурилган қўй гўштига бироз туз сепиш ва унга саримсоқ пиёзни суртишим лозим. Мана, ҳикмат қаерда! Буям бир кашфиёт, болакай! Ҳа! Бундай кашфиёт эса, Прометейнинг етти ухлаб тушига ҳам кирмайди.

ХУЛҚ-АТВОР ИНҚИРОЗИ

Ғор оғзидаги атроф-муҳит сукунат оғушида. Эркаклар найзаларини ўйнатиб, эрта тонгдаёқ оҳулар тўдасини таъқиб этиш учун узоқ овлоқликларга йўл олишди; хотинлар бу пайтда кўзиқорин териб келиш ниятида ўрмонга жўнашди. Уша томондан уларнинг қий-чув овози ва беҳаё сўзлар аралаш ади-бади айтишувлари қулоққа чалиниб турибди; болалар, ҳойнаҳой, тепалик орқасидаги дарёчада оқар сувни чапиллатиб чўмилишаётгандир — бу қоқвош, ўйинқароқ, митти безориларни бағрингда ушлаб ўтириб бўпсан! Ибтидоий замонлардан қолган қоқшол отахон Яничек эса ғор ёнида октябрь куёшининг майин шуълалари танасига хуш ёқиб мудрамоқда, аниқроғи, хуррак отганида, бурнидан бир маромдаги чийиллаган товуш таралади, лекин чолнинг сир бой бергиси йўқ, ўзини ўта сергак кишидай қилиб кўрсатишга, гўё қабиласининг ғорини ҳар лаҳзада хушёр кўриқлаб ва кекса қабила сардорларига хос равишда атрофга ҳукмини ўтказиб тургандай тутишга уринмоқда эди.

Кампири, қария аёл Янечкова, қўлида учи ўткир тош билан яқинда ошланган айиқ терисини кунт билан силлиқламоқда. "Бу ишни астойдил, қаричма-қарич, ҳафсала билан бажариш керак, эпсиз ёш келинимиз сингари — қўл учида эмас", — деган фикр кечди унинг хаёлидан. — Бу ҳафсаласиз келинчак нуқул шимарилган билак билангина терини силлиқлайди, бунинг устига, ишни чала қолдириб гўдагининг тагини тозалагани югургани-югурган. "Бундай қўл учида ишланган тери, — ўйлайди кампир, — пишиқ-пухта бўлиш у ёқда турсин, аксинча, кўп ўтмай илма-тешик бўлиб, титилиб кетади! — Э-э, бу ишга нега ҳадеб мен аралашаверишим керак экан, бошида ўғлим бор-ку, у эса хотинига "миқ" этмайди, — ҳасрати кучайиб боради кампирнинг. Келини рўзғорда борининг қадрига сира етмайди. — Эҳ, отагинам-а, бу терининг тешилган жойи бор экан-ку, тагин нақ елкасида-я! Эҳ, шоввозларим, — кўнгли ғашланди кекса момонинг, — қандай бу уқувсиз овчики, айиқнинг елкасини камондан нишонга олипти? Энди бу терини сонга келтириб бўлармиди! Йўқ, менинг эркагим зинҳор бундай ов қилмасди, — таассуфдан ичи ёнарди кампирнинг, — чолим, ҳайвоннинг нақ бўғзини мўлжалга оларди..."

— Апшу-в, — чучкириб юборди шу пайтда қария Яничек уйқусираган кўзларини уқалаб. — Ҳали қайтишмадим, бизникилар?

— Танчага чўғ келтиргани кетишгани йўқ-ку? — вайсақилиги тутди кампирнинг. — Кўнглингиз нималарни тусамайди сиз чолнинг?

— Оҳ, оҳ, оҳ, — ихради чол, уйқучан кўзларини юмиб-очиб, — ҳозиргилар ҳеч нарсани эплаша олмайди. Э-э, бўлганича бўлар. Аёллар қаерда?

— Мен уларни қоровуллаб ўтиришим керакми? — зардаси қайнади яна кампирнинг. — Аллақаерларда дайдиб юришгандир-да.

— А-а-а-а, — эсноғи тутди қария Яничекнинг. — Дайдиб юришгандир. Шунақа гаплар...

Яна сукунат чўкди, фақат Янечкованинг дили ғашли ўйлардан ўзига келолмай, ҳайвон терисини қиртишлашни давом эттира бошлади.

— Мен сенга айтсам, — чол Яничек орқа курагини қашлаб, ҳорфин гап бошлади, — мана, кўрасан: бизникилар тагин қуппа-қуруқ қўл билан қайтиб келишади. Бошқа нима ҳам қила олишарди, суякдан ясалган мўрт найзалар билан улар ҳеч нарсага эриша олмайди... Ўғлимга вайсаб чарчадим: тушунгин, қанчалик мустаҳкам, бақувват бўлмасин, суяк, барибир, суяк-да. У найзанинг тигини ўткир қила олмайди, дедим. Мана, сен, хотин киши бўлсанг ҳам фаҳминг етади: суякда, ҳайвон шохида... зарба кучи айтарли эмас-ку? Ўлжага найза урасан ахир, суяк билан суякли баданни тешиб бўладими? Бу кундай равшан-ку! Тош учли найза — бу, энди бошқа гап... Тўғри, қирра тош учли найзани тайёрлашнинг ташвиши етарли, лекин тайёрлаганингдан кейин қуролмасан, киройи қуролга эга бўласан. Э-эҳ, буни ҳеч уқтира олмадим-да, ўғлим тушмагурга.

— Ҳаммаси тушунарли, — эрининг ҳасратига шерик бўлди Янечкова. — Бу замонда ҳеч кимга буйруқ бера олмайсан.

— Мен ҳеч кимга буйруқ бермоқчи эмасман, — диққати ошди чолнинг. — Шунчаки, фойдали маслаҳатингга қулоқ тутишмайди-ку! Мана, куни кеча — ҳув анови қоя тагидан бичими келишган ялпоқ қайроқтош бўлагини топиб олдим. Уни бироз тарашласанг, бас, найза учига тиг тап-тайёр, бундан-да ўткирроқ тигни топиб бўпсан! Хўш, уни уйга келтирдим, "Қарагин, тошмисан-тош-а?" — дедим ўғлимга. "Ёмонмас, — деди хўмрайиб, — фақат, бобой, буни нима қиламиз?" "Балки найза учига яраб қолар", дедим. "Нима деяпсиз, отам. Энди шуни эрмак қилиб ўтиришим етмай турувди", деди шумтака. "Форимизда бунақа чиқитнинг бир уюми ётибди-ку? Қилчалик фойдаси йўқ", деди яна. "Қанча уриниб-чиранмайлик, уни ёғочга мустаҳкам қилиб ўрнатиб бўлмайди. Шундай экан, бу тошни бошимга ураманми?" деди. Танбаллар! — алам билан сўзлади қария. — Ҳозиргилар атиги битта тош бўлагини ўхшатиб йўниб-силлиқлашга ўзларида ҳафсала топиша олмайди. Мана, гап қаерда! Ўта ялқов бўлиб кетишяпти болалар. Тўғри, суякдан найза тигини кўз очиб-юмгунча ясаш мумкин, лекин у шунчалик тез синиб адо ҳам бўлади-ку! "Нима бўпти, — дейди ўғлим, — янгисини зум ўтмай ясаймиз, гап тамом!" Эвоҳ, қандай кунларга етиб келдик, ўзи! Бўш вақт топилди дегунча янги найза ясашади! Қани, айт-чи, кампир, шуям иш бўлдимми? Тошдан найза тигини яасанг, у хизматингга йиллаб ярайди-ку! Ишонавер, кампир, кўрасан, бари мен айтганимдай бўлади: ортга албатта қайтишади, қайтганда ҳам жон-жон деб қайтишади, ҳали бизнинг қадимги шонли тош қуролларимизга! Мен топганимни асраб-авайлаб, эҳтиётлаб йиғавераман: камон ўқининг эски-туски учлари, тош болғалар, тош пичоқлар... У бўлса бунинг барчасини "чиқит" дегани деган.

Аламли ва аччиқ ўйлар кекса сардорнинг дилини тобора кемирмоқда эди.

— Мен ҳам шуни айтаман-да, — кампир чолини ғам-андухли ўйлардан чалғитиш учун унга ён бериб сўзлади: — Мана, ҳайвон терисига уларнинг муносабатини айтмайсизми? "Онажон, — дейди

келиним менга, — нега уларни шу қадар эзмаланиб тарашлаб ўтириш керак экан? Ўзингизга раҳмингиз келмайдими? Унга қўл билан ишлов беринг-қўйинг-да, бадбўй ҳид тарқатмайдиган бўлади?" "Менга ўргатмай қўяқол! — кампир шу тобда қаршисида пешвоз ўтирмаган келинига хаёлан хуруж қилади. — Ўзим яхши биламан нима қилиш кераклигини. Қайси замонлардан буён терини тош билан тарашлаб, ишлов бериб келишади, теримисан-тери бўлади. Эринчоқлигинг тутяптими, индамай ўтиравер... Меҳнатдан қочиб, акиллайверади! Бекорчиликдан ҳар хил нарсаларни ўйлаб топишгани-топишган... Терини кул сепиб силлиқлаш керак эмиш! Шуям иш бўлди-ю...

— Буларга ҳеч ақл кирмайди, — дея чол оғзини катта очиб ҳомуза тортди. — Ҳеч нарсани менсишмайди-я, бизнинг эски одатларимиз уларга тўғри келмас эмиш! Айтишларича, эски тош қуроолар қўпол ва ўнғайсиз экан. Буни нотўғри деб бўлмайди, албатта, лекин биз ҳадеганда қулайликни ўйлаб ўтирмасдик, эндигилар эса жонининг ҳузурини ўйлагани-ўйлаган! Қани, кампир, ўзинг айт-чи, бу аҳволда яшаб бўладими? Масалан, мана бу чурвақа болакайларни олиб қарайлик... "Уларни ўз ҳолига қўйинг, ота, мириқиб ўйнаб-кулишсин", дейди келиним. Майли, ўйнаб-кулишсин, кейин нима бўлади?

— Атрофингизда тўполон қилиб бошингизни қотиришмаганига шукур қилмайсизми? — ёзғирди кампир невараларидан. — Нимани кўриб турган бўлсангиз, барчаси рост, булар ўзини тутишни ҳам билишмайди.

— Мана, сенга ҳозирги тарбия, — таънамуз гап қилди Яничек. — Гоҳида бирон нима дейдиган бўлсам, эшитган жавобим қўйидагича: "Сиз, бобой, буни тушунмайсиз, замон бошқача, бошқа давр... Суякдан қилинган қуроол ҳам ҳали охириги гап эмас: қачонлардир одамлар бошқа хом ашёлардан яна нималарнидир ўйлаб топишади", дейди. Энди буниси ҳаммасидан ошиб тушяпти: тошдан, дарахтдан, боринги, суякдан ҳам мустаҳкамроқ ашё топилармикин? Сен, мана, лақмароқ кампир бўлсанг-да, бир нарсани тан олишинг лозим: энди бундай... энди бундай фикрлар ҳеч бир қуюшқонга сигмайди-да.

Янечкова момо қўллари тиззасига туширди.

— Ҳой, чол — деди кампир. — Мана шундай тайинсиз хаёллар буларнинг қовоқ бошига қаердан келиб қолар экан-а?..

— Буни ҳозирги кунда "мода" дейишади, — тишсиз оғзини чалпиллатди қария Яничек. — Ҳов анови томонга бир қара, яёв юрган одам тўрт кунда етиб борадиган манзилда аллақандай дайди бир қабила макон тутибди, дашт қўйнида елда думалаб юрадиган гуваракка ўхшашади; эшитишимча, ёшларимиз ҳамма телбаликларни ўшалардан ўрганиб келишяпти. Суякли найзани ҳам, бошқа нарсаларни ҳам. Ҳатто буларнинг барчасини ўша саёқ қабиладан сотиб олишяпти, — газабланди чол. — Шу арзимас матоҳларни деб не азоб билан қўлга киритилган қимматбаҳо териларни бериб юборишяпти-я. Қачон ўзгалар сенга яхшиликни раво кўришган? Ҳеч қачон? Ким кўринган ялангоёқлар билан олди-берди қилавериш лозимми? Бу ёғини айтадиган бўлсам, ота-боболаримиз бизга ўз ибратли васиятларини қолдиришган: ҳар қандай келгиндига дарҳол ҳамла қилиш ва уларни аждодларининг олдига кечиктирмасдан равона қилиш керак! Асрлардан буён шу ўғит сақланиб келяпти: гапни чўзиб ўтирмасдан бегоналарни асфаласофилинга жўнат, қўй! "Бу нима деганингиз, ота, — дейди ўғлим. — Ҳозирги замон тамомила бошқача, ахир. Товар алмашиш замони". "Товар алмашиш" эмиш... Менга қолса, бундай-

ларни гирибонидан хиппа бўғиб ўлдириб, мол-мулкини тортиб олардим. "Қандай ноҳақлик, ота, — дейди ўғлим, — товарга хун билан товон тўлаш керак". Кўряпсанми, ўзга бировнинг ҳаёти азиз, ачинарли экан... Мана сенга бугунги дунёқараш! — кайфияти бузилиб, гудранди кекса сардор. — Бу қўрқоқликдан бошқа нарса эмас! Кимдир ўлса, ачинарли эмиш. Ҳой кампир, сен саволимга жавоб бер: бундай ачиниш билан яшаб бўладими, одамлар бир-бирини ўлдиришдан тийилишлари керакми? Бугун ўрмонда кийикларнинг сони борган сари камайиб кетяпти. Улар эса ортиқча томоқни ўйлайди. Анъаналарни ўйлашмайди, ўз аждодларини, қариндош-уруғларини ҳурмат қилишмайди... Нималар бўляпти ўзи! — хитоб қилди чол. — Бир куни қарасам, бир зумраша қўлига бўр олиб, горнинг деворига тўнғизнинг расмини чизяпти. Унинг кетига бошлаб туширдим, ўғлим бўлса, орага тушиб нима деди, дегин: "Болани тинч қўйинг, қаранг, расмда тўнғиз худди тирикдай жонланиб турибди!" Қобилиятли эмиш... Э-э, ўргилдим сендай, қандайдир "қобилият" ҳомийсидан! Одамлар бунақа бемаъни яшашни қачон бас қилишади? Қиладиган ишларинг бўлмаса, лоақал бирон тош нимтани олиб, тарашлаб, қиррасини ўткирлаштир! Найза яса!..

Кампир Янечкова лабини қаттиқ тишлади.

— Сиз тўнғизни гапирасиз... — дея пўнғиллади бирпасдан кейин.

— Нима қипти гапирсам? — деди чол.

— Айтяпман-да, — унга эътироз билдирди кампир. — Шу топда гапиришга тилим ҳам бормаяпти... Биласизми, чол, — ниҳоят дилидагини айтишга журъат қилди у, — бугун эрталаб... горга кириб... суякдан ишланган мамонт ҳайкалининг синиқ бир бўлагига кўзим тушди. У худди яланғоч аёл шаклида. Кўкраги... ва бошқа жойлари ҳам, тушундингми?

— Йўғ-е, нима деяпсан? — довдираб қолди чол. — Ким буни ишлапти?

Янечкова энсаси қотиб, елкасини учирди:

— Ким биледи дейсиз? Кўриниб турибди, бу ёшлардан биронтасининг иши. Уни оловга ташлаб юбордим, бироқ... кўкраги биласизми, қанақа, мана шундай. Туф-э...

— Айниб бўлишди, — уятдан ерга қараб деди бобо Яничек. — Бу ахир ўтакетган шармандалик-ку! Очиғини айтганда, ҳамма бало — суякдан дуч келган нарсаларни яшашни ўрганишаётганида! Бундай беҳаёликлар бизнинг хаёлимизга ҳам келмасди. Мана, янги замон нималарга олиб келяпти одамларни! Мана, нималарни ўйлаб топишяпти бугунгилар. Шундай давом этаверса, ерда ҳаёт тугайди! Йўқ, — ибтидоий Яничек бобо донишмандона нидо қилди, — бу йўсинда узоққа бориб бўлмайди...

АРХИМЕДНИНГ ЎЛИМИ

Бу воқеани, ростини айтганда, дарслик китобларда ёзилганидай рўй берган, деб бўлмайди. Ҳа, бор гап: Архимед Сиракуз римликлар томонидан эгалланган пайтда ҳалок бўлган. Бироқ унинг хонадонига Рим аскарлари бостириб кириб, асир олишга урингани ва геометрик шакллар чизмасига берилиб кетган Архимед унга газабнок ҳолатда: "Менинг чизган доираларимни бузишга қандай журъат этдинг!" деб бақиргани... бор гап эмас.

Энг аввало, Архимедни ўз атрофида юз бераётган воқеаларга ниҳоятда бефарқ, фаромушхотир профессорга чиқариб қўйишнинг ўзи

бўлмаган гап: аксинча, у ўз табиатига кўра, туғма жангчидай хушёр эди ва Сиракузни ҳимоялаш учун гоёта зарур ҳарбий машиналарни ихтиро қилган. Бунинг устига, хонадонига бостириб кирган жангчи зинҳор-базинҳор, аллақандай маст-аласт талончи кимса эмасди: у чинакамига тарбия кўрган, гурур-ҳамияти жойида центурион, Люций исмли йигит эди. Люций бевосита штабда хизмат қилган ҳамда Архимед ҳузурида экан, ким билан учрашиб турганлигини яхши фаҳмлаган инсон эди. У Архимедни асир олишни, умуман, хаёлига ҳам келтирган эмас; Люций эшик олдида тўхтаб, ҳарбийчасига қўлини чаккасига қўйиб, тантанавор оҳангда:

— Архимедга саломларим бўлсин! - деган.

Мумланган тахтачага нималарнидир чизаётган олим бошини кўтариб, жангчидан:

— Нима гап? — деб сўрайди.

— Гапимни эшит, Архимед, — дейди унга Люций. — Биз яхши биламиз, сенинг машиналарингиз Сиракуз ақалли бир ойга ҳам ўзини ҳимоя қилолмас эди. Бизлар эса уни эгаллаймиз, деб икки йил мобайнида уриндик. Ишонтириб айтаман, биз, жангчилар, буни жуда яхши тушунамиз. Ихтиро қилган машиналаринг ажойиб! Сени бу муваффақиятинг билан фақат табриклашимиз мумкин.

Архимед унинг мақтовини ланж бир кайфиятда тинглади:

— Бас қил, маъбуд хайрингни берсин, бу тўғрида гапирма. Одатдаги тошотар мослама, ўйинчоқ, бошқа ҳеч нарса эмас. Бирон илмий қиммати ҳам йўқ.

— Жудаям ҳарбий қимматга эга-да, — эътироз билдирди Люций. — Қисқаси, Архимед, келишимдан муддао, биз билан ҳамкорликда ишлашни сенга таклиф қилишдир.

— Биз билан деганинг нимаси?

— Римликлар билан! Ўзинг сезиб турибсан, Карфаген инқирозга юз тутяпти. Унинг нимасига мадакор бўлмоқчисан? Карфагенга қарши қанақа ўйинларни бошлаётганимизни энди ўз кўзинг билан кўрасан. Ростини айтганда, сиз — сиракузликлар, можаронинг бошланишидаёқ бизга қўшилишларинг керак эди.

— Нега шундай деб ўйлайсан? — гайирлиги тутди Архимеднинг. — Асли келиб чиқишимиз юнонлардан бўлсак. Хўш, нега римликларга қўшилишимиз керак экан?

— Чунки сизлар Сицилияда яшайсизлар. Сицилия эса бизга керак.

— Нега керак?

— Чунки биз бутун Ўрта Ер денгизини эгалламоқчимиз.

— Э-ҳа! — ўйчан нидо қилди Архимед ва тахтачасига кўз ташлади. — Бунинг сизларга нима кераги бор?

— Кимки Ўрта Ер денгизини эгалласа, у бутун дунёни эгаллайди. Афтидан, бу тушунарлидир.

— Сизлар, албатта, дунёни эгаллашингиз шартми?

— Ҳа! Римнинг бурчи — дунёни забт этиш! Ва у, сўзсиз, оламнинг ҳукмдори бўлади, бунга ишонишинг мумкин.

— Сен билан гап талашмоқчи эмасман, — деди Архимед ва мумли тахтача сиртида битилган ниманидир ўчирди. — Бироқ сизларга буни маслаҳат бермасдим. Биласанми, дунёни бошқариш анча заҳматли иш. Зое кетган умрларингга ачиниб қолишларинг мумкин.

— Буниси муҳим эмас. Муҳими, биз буюк салтанатни барпо эта-миз.

— Буюк салтанатни! — гаши келиб такрорлади Архимед. — Мен кичик доирани чизаманми ёки каттасиними — барибир, у доирали-

гича қолади. Ва унинг албатта чегараси бўлади, чегарасиз эса сизлар ҳам, барибир, яшай олмайсизлар... Ёки сен катта доирани кичигидан мукамалроқ деб ўйлайсанми? Ва сен имкон қадар каттароқ доирани чизсанг, ўзингни янада буюкроқ геометр деб ҳис этасанми?

— Сиз, юнонлар, сўз ўйинига устасизлар, — деди жавобан Люций. — Биз эса ўз кучларимизни бошқача исбот этамиз.

— Қандай қилиб?

— Иш, амал билан. Масалан, сизнинг Сиракузангизни эгалладик; пировардида, Сиракуз энди бизники. Бу кучимизнинг аниқ исботи эмасми?

— Тўғри, — деди Архимед ва учи ўткир таёқча билан бошини қашилади, бу таёқча тахтачага ёзув битиш қуроли эди. — Тўғри, сизлар Сиракузни эгалладингиз. Фақат энди бу — шу пайтгача мавжуд бўлган Сиракуз эмас. Сиракуз энди бошқа бўлмайди. У улуг ва ша-рафли шаҳар эди, энди унга улугвор шаҳар бўлиш насиб этмайди.

— Бироқ Рим буюк шаҳарлигича қолади. У дунёдаги энг қудратли шаҳарга айланади.

— Нега шундай бўлиши керак?

— Ўзини ҳимоя қила олиши учун. Биз қанча кучайиб борсак, душманларимиз шу қадар кўпайиб боради. Шу боисдан, ҳаммадан кучли бўлишга мажбурмиз.

— Гап куч тўғрисида бораётган экан, — тўнгиллади Архимед, — билиб қўй, Люций, мен физикани бироз тушунаман. Ва сенга айтмоқчиманки, куч — боғлаб қўяди.

— Бу нима деганинг?

— Биласанми, шундай қонун бор. Ҳаракатдаги куч ўз-ўзини боғлайди. Сизлар кучайиб борганингиз сайин, бунга янада каттароқ куч талаб қилинади. Ва охир-оқибатда, шундай лаҳза етиб келадики...

— Ҳўш, нима демоқчисан?

— Йўқ, ҳеч нарса демоқчимасман. Мен пайгамбар эмасман, бор-йўғи, физикман. Фақат шуни биламанки, кучга боғланиб қолиш мумкин. Бошқа ҳеч нарсани билмайман.

— Эшит, Архимед, нега биз билан ишлагинг келмаяпти? Сен ҳатто тасаввур ҳам эта олмаяпсан. Римда қаршингда шундай имкониятлар очилардики... Ер юзидаги энг қудратли машиналарни ихтиро қилган бўлардинг...

— Мени, маъзур тутасан, Люций. Ёшим бир жойга бориб қолган одамман, бор вақтимдан фойдаланиб, миямдаги кўпдан-кўп режаларимдан баъзи бирларини бўлса-да, амалга оширмақчиман. Мана кўриб турибсан, шу топда ҳам лойиҳалар билан бандман.

— Наҳотки, Архимед, сенда биз билан ҳамкорликда дунёни эгаллаш истаги бўлмаса?.. Нега жимсан?

— Кечирасан, — деди Архимед тахтача устига эгилганича. — Нима дединг?

— Сендай инсон, дунёни эгаллашимиздек бизнинг буюк ишимизга иштирок этсанг бўларди, деяпман.

— Ҳм, дунёга ҳукмронлик... — ўйланиб қолди Архимед. — Сен хафа бўлма, ишларим бошимдан ошиб-тошиб ётибди. Сен айтганингдан кўра, муҳимроқ ишлар. Яъни, сен билан биздан узоқроқ яшаб қолдиган ишлар.

— Қандай иш?

— Эҳтиётроқ бўл, чизган доираларимни ва ҳисобларимни ўчириб юбормагин, тагин. Бу ҳисоблар доиранинг исталган сектори сиртини ҳисоблаш усуллари...

* * *

Орадан бироз муддат ўтиб, таниқли олим Архимеднинг бахтсиз ҳодиса оқибатида ҳалок бўлганлиги расман эълон қилинди...

ДОН ХУАННИНГ ТАВБАСИ

Бахти қаро Эльвиранинг ўлимига яраша қасос олинди: дон Хуан Тенорио "Посада-де-лас-Реинас" меҳмонхонасида кўкрагидан оғир жароҳат олган, у ўлим билан олишмоқда.

— Ўпка эмфиземаси, — деди маҳаллий табиб қуруққина қилиб. — Балким бошқа одам бу дардга бардош берар, лекин дон Хуандай, танаси илма-тешик кавальере... Мушкул иш, Лепорелло; очиги, унинг юрак уриши менга ёқмаяпти. Бу тушунарли, албатта, бетанафус ишқий савдолардан кейин... юрак адойи тамом бўлмай нима бўларди, жаноблар. Мен сенинг ўрнингда бўлсам, Лепорелло, ҳойнаҳой, вақт борида унинг ҳузурига руҳонийни таклиф этган бўлардим; эҳтимол хўжайиннинг қайта ҳушига келар, лекин тиббиётнинг ҳозирги даражасида... бир нарса деб бўлмайди. Таъзимимни қабул қилгайсизлар, кавальерос...

Падре Хасинто ярадор дон Хуаннинг оёқ тарафига тиз чўкди ва унинг кўз очишини пойлай бошлади; ўзи эса тийиқсиз осий бандасининг гуноҳларини маъзур тутишини Худодан ўтиниб сўраб, калима қайтара бошлади. "Оҳ, қани энди бу, қулоғигача гуноҳга ботган банданинг руҳиятини поклаш менинг қўлимдан келса, — куйинарди оққўнги руҳоний. — Унинг бошлаб адабини беришибди; балким, шундай жазо ўзлигини унутган бандани инсофга қайтарар ва ҳис-туйғуларини тавба-тазарруга мойил этар".

Бутун элга ўтакетган фоҳишабозлиги билан машҳур одамнинг сўнгги тавбасини қабул қилишга шайланган руҳонийга ҳам осон тутиб бўлмайди. Ҳа, биродари азизлар, бундай антиқа ҳодисага ҳатто епископ Бургосский ҳам дуч келмагандир. Одамларга эса эрмак топилди, улар ҳар бурчакда шивирлашиб: "Ана, қаранглар, Хасинто ота келяпти, ҳа, янглишмадингиз, ўша, хотинбозлиги билан машҳур дон Хуаннинг қалб гуноҳларини Худодан ўтиниб сўраган руҳоний шу одам-да", дейишгани-дейишган.

Падренинг вужуди қалтиради ва чўқинди: бир томондан, у калондимоғликнинг шайтоний васвасасидан қутулишга уринар, иккинчи томондан, ўлаётган дон Хуаннинг кўзлари ўзига қадалганлигини кўриб турарди.

— Менинг ишқ йўлидаги телба ўғлим, — деди муҳтарам отахон имкони борича юмшоқ гапиришга уриниб, — сен ўляпсан, тез орада ёруғ дунёдаги разолатли ҳаётинг давомида қилган барча оғир-енгил гуноҳларинг учун Олий Ҳакамнинг тахти қаршисида туриб, жавоб берасан. Сендан сўрайман, мурувватли Парвардигор ҳаққи, ҳали фурсатинг борида барча гуноҳларинг учун тавба-тазарру қил; у дунёга ердаги қабих қилмишларинг ахлатига ботиб, иллатларингни ортмоқлаб, нопок ҳолатда бориш ярамайди.

— Майли, — деди дон Хуан, — костюмимни яна бир бор алмаштирсам бўлади. Падре, мен доимо вазиятга қараб кийинишга ўрганганман.

— Кўрқаманки, — диққати ошди отахоннинг, — мени тушунмадинг, бўтам. Сенга руҳиятингдаги кир-чирлар тўғрисида гапиряпман, улар учун Яратган Эгам қаршисида тиз чўкиб, узр сўраш ва тавба-тазарру қилиш пайти келди, деяпман.

— Демак, ўзимни обдон келиштириб қоралашим керак... Эҳ, ҳазрат ота, сиз хаёлингизга ҳам келтирмайсиз бу ишим хотин-қизларга қандай таъсир этишини!

— Хуан, — қовоғи уюлди руҳонийнинг, — бу дунё ташвишларини хаёлингдан ситиб ташла: ёдингда тут — сен Худойим билан савол-жавоб олдида турибсан.

— Билиб турибман... — эҳтиром чегарасидан чиқмай, ҳансираб эътироз билдиради унга дон Хуан. — Яна шуни биламанки, урф-одат... инсоннинг насронийларга хос равишда... ҳаётдан кўз юмишини талаб қилади. Мен эса одоб-ахлоқ талабларига сидқидилдан амал қилишга доимо интилдим... имкон қадар, албатта. Номусимни ўртага қўйиб онт ичаман, мен ҳеч бир ортиқча гап-сўзсиз дилимда борини айтаман. Чунки, биринчидан, ҳозир ниҳоятда... заиф ҳолатдаман, узундан-узун сўзлашга кучим етмайди, иккинчидан эса, ўзим ҳаётда ҳар доим, ҳар бир мақсадимга тўппа-тўғри... қисқа йўлдан боришга кўникканман.

— Лаёқатинга тўла тан бераман, — деди отахон. — Бироқ, энг аввало, ишқ йўлида савдойи ўғлим, руҳан ўзингни кўлга ол, виждон, имонингни сўроққа тут, бадбин қилмишларингдан чуқур таассуфланишга ўзингни ҳозирла. Мен эсам сендан узоқлашмай пойлаб тураман.

Шундан кейин ярадор дон Хуан кўзларини юмди ва хаёлан виждонини титкилашга киришди; отахон эса Худойи Таолодан унга мадад йўллашини ва имонини тилга киритишини сўраб, четда шивирлаб калима қайтарарди.

— Мен тайёрман, бузруквор ота, — деди бир зумдан кейин дон Хуан ва тавба-тазарруни бошлади.

Падре Хасинто мамнун бўлиб бош чайқади: тавба-тазарру, унинг назарида, сидқидилдан, самимий ва тўла-тўқис бажарилгандай эди; беморнинг ўз ёлғончиликлари ва қилган муттаҳамликлари, қотилликлари ва қасамхўрликлари, такаббурликка берилишлар, алдов ва қинғирликлари эътирофи шу қадар саргузаштли эдики. уларни ўлим олдидаги бир осий банда учун асло кам деб бўлмасди... Дон Хуан, чиндан ҳам, бор вужуди ила гуноҳга ботган бир осий кимса эди. Лекин у негадир жим бўлиб қолди, дон Хуан хаёл уммонига ботиб кўзларини қайтадан юмиб олган эди.

— Бирпас тин ол, гуноҳқор банда, — сабр-тоқат билан унга таскин берди руҳоний, — кейин қолганини эшитаман.

— Мен тугатдим, отахон, — деди совуқ бир қатъият билан дон Хуан. — Агар бирон нимани унутиб қолдирган бўлсам, демак, улар арзимас майда-чуйдалардир, Худойим мурувватли, бу хатоларимни кечиради...

— Қандай қилиб?! — ногаҳонда бақириб юборди Хасинто ота. — Унутганларингни ҳали "арзимас майда-чуйдалар" деб айтяпсанми? Бутун ҳаётинг давомида ҳар қадамда қилган ишқий илиқишларинг, сен йўлдан урган аёллар, тийиқсиз эҳтиросларинг... булар, ҳали "арзимас нарсалар" бўлиб қолдими? Йўқ, биродар, тавба-тазарруни талаб қилинганидай адо этасан: Худойим олдида, эй, бадхулқ жувонбоз, тубан қилмишларингдан биронтаси ҳам сир бўлиб қолмаслиги керак. Яхшиси, жамики разолатларинг учун тавба қил ва гуноҳқор қалбингни енгиллаштир!

Дон Хуаннинг афти бурушди ва бетоқат бўла бошлади.

— Мен сизга борини айтдим, дедим-ку, — қайсарлик билан деди у. — Онт ичаман, отахон, тавба қилиб айтадиган бошқа ҳеч бир гапим қолмади.

Шу топда "Посада-де-лас-Реинас" меҳмонхонаси нозирининг қулогига ярадорнинг хонасидан бақир-чақирлар эшитила бошлади.

— Худойим, ўзинг асра! — дея хавотирланиб чўқинди у. — Афтидан, ота Хасинто шўрлик синьордан иблисларни ҳайдаяптими, дейман. Менинг меҳмонхонамда бундай кори ҳолларнинг рўй бериши кўнглимга ҳеч ўтиришмаяпти.

Машъум хонадан қичқириқ овозлари аллавақтгача эшитилиб турди. Шунча пайтки, бу вақт орасида бемалол ловия шўрва қайнатишга улгуриш мумкин эди; вақти-вақти билан бақирлиқлар паст овоздаги қатъий даъват сўзлари билан алмашилиб турар ва яна қайтадан бақирлиқ-чақирлиқлар атрофга тарала бошларди; кейин ярадорнинг хонасидан ота Хасинто ўқдай отилиб чиқди, юзи курка товукнинг бўйнидай қизариб кетганди, кейин ҳансираб, Биби Марямнинг руҳини ёрдамга чақирганича черковга қараб югурди. Меҳмонхона яна сукунат оғушига чўмди, чарчаб, толиққан Лепорелло ўз хўжасининг хонасига мўралади, ярадор хўжайини кўзини юмганича тўшакда инграб ётарди.

Тушлик пайтидан кейин шаҳарга Исавия жамиятининг аъзоси, ота Ильдефонсо етиб келди, у эшақда Мадриддан Бургос томон йўлга тушган эди. Кун тандирдай қизиб кетганлиги сабабли отахон Ильдефонсо шаҳарга киргач, руҳонийнинг уйига тушиб, Хасинто отадан ҳол-аҳвол сўради. Ота Ильдефонсонинг афти-ангори тарки дунёчиларникидай заҳил, тик ва қотма киши эди. Малла ранг бароқ қошлари ўсиб, кўзларини босиб турарди. Дастурхонга қўйилган муздай қатикни симириб ичиб бўлгач, у Хасинто отанинг авзоини синчковлик билан кузатди. Ота Хасинто нимадандир безовта, аммо буни сездирмасликка уринар эди. Орага шундай сукунат чўкдики, киши қулогига чивиннинг гингиллаши момақалди роқ гумбурлашидай бўлиб эшитилар эди.

— Дунёда нима гаплар, дерсиз, — тилга кирди ниҳоят, изтиробда ўтирган отахон Хасинто. — Бу ерда, бизда ўтакетган баттол осий бир банда бор, унинг жони ана-мана узилай деб турибди. Биласизми, дон Ильдефонсо, мен сизга шармандали бир тарзда элга номи чиққан дон Хуан Тенорио хусусида гапиряпман. Бу ерда, унинг аралашувида бир жанжал чиққан, яккама-якка қиличбозликка киришган бўлишса ҳам, ажаб эмас. Ҳозир ўлим олдида. Хуллас, мен шу бандаи бетавфиқнинг тавба-тазаррусини қабул қилгани бордим. Аввал иш хамирдан қил сургундай силлиқ кўчаётган эди. Жудаям берилиб бажарди тавба-тазаррусини. Гап бўлиши мумкин эмас! Бироқ иш олтинчи қоидага бориб етганида, тилини тишлаб қолди, натижада, ундан қониқарли сўзни эшита олмадим. Бу маънода унинг афсус қиладиган бирон гуноҳи йўқ эмиш. Аслида, шу қадар жирканч одамки, Биби Марямнинг ўзи кечирсин! Ўйлашимча, Кастилиянинг ҳар икки хулудиди ҳам фаҳшга бу қадар берилган кимсани топиб бўлмайди... на Валенсияда ва на Кадикедда бу маънода унга тенг келадигани йўқ. Айтишларича, кейинги бир неча йил ичида у олти юз тўқсон етти нафар етилган қиз ва аёлларни йўлдан урган; улардан бир юз ўттиз нафари монастирга кетишга мажбур бўлишган; элликка яқинини оталари ва эрлари газаб устида ўлдириб қўйишган; тахминан яна шунчасининг қалби гам-андухдан вайрон бўлган. Мана, шундай гаплар, дон Ильдефонсо, бу ўтакетган хотинбоз, ҳозир ўлим чангалида ётса-да, менинг кўзимга бақрайиб қараб туриб, "Ишқий хиёнаткорлик" моддасига келганда: "Бу масалада афсус қиладиган тайинли айбим йўқ", деб оёқ тираяпти. Энди бунисига нима дейсиз?

— Нима ҳам дердим, — хотиржам бир оҳангда сўзлади Иезуит ота. — Сиз унинг гуноҳларидан ўтишни рад этдингизми?

— Албатта-да, — қатгий гапирди ота Хасинто. — Барча уринишларим беҳуда бўлди. Шундай сўзларни унга айтдимки, уларни эшитса, ҳатто тош ҳам тилга кириб, тавба-тазарруни бошлаб юборар эди. Аммо бу Худодан қайтган телбага сираям гапим ўтмади. "Гуноҳқорман, отахон, гурурим ён бермаяпти, — дейди у менга, — қасамимни ҳам бузганман, яна нималар қилмадим; лекин сиз сўраган масалада... бу тўғрида, айтадиган ҳеч бир гапим йўқ", деб туриб оляпти.

— Биласизми, масаланинг илдизи қаерда, дон Ильдефонсо? — ногаҳонда дилидагини ошкор қилди отахон Хасинто ва шошилинич чўқиниб олди. — Ўйлашимча, уни иблис йўлдан урмоқда. Ана, шунинг учун энг оғир айбларини эслаб афсусланишдан бош тортяпти! Иблис руҳи унинг қон-қонига сингиб кетган, Дон Хуан дўзах ҳукми билан аёлларни алдаб, йўлдан оздириб келди, — Хасинто ота титраб кетди. — Сиз унга бир разм солсангиз бўларди, муҳтарам ота. Мен айтган иблисона ҳолат унинг кўзидаёқ яшнаб турибди.

Дон Ильдефонсо, Исавия жамиятининг бу мўътабар аъзоси, сукут оғушида ўйга берилди.

— Майли, — деди ниҳоят ўзини ўнглаб. — Мен уни бир кўздан кечирсам бўлади.

Ильдефонсо ота хонага жимгина кириб келиб хизматкор Лепорелло-ни қўл ишораси билан чиқариб юборганида, дон Хуан мудраганича ётарди; Иезуит ота тўшакнинг бош тарафига қўйилган стулга ўтириб, ҳаёт шаъми сўниб бораётган, кўзлари юмуқ ярадорнинг киртайган чеҳрасига диққат билан тикилди.

Узоқ жимликдан кейин мажруҳ банда ингради ва кўзини очди.

— Дон Хуан, — юмшоқ оҳангда деди Иезуит ота. — Гапиришга қийналяпсиз...

Дон Хуан мажолсиз бош қимирлатди.

— Ҳечқиси йўқ, — давом этди руҳоний. — Сизнинг тавба-тазарруйингиз, синор Хуан, бир моддада бироз туманли бўлиб турибди экан. Менинг ҳеч бир саволим йўқ, лекин... сиз тўғрингизда ўзим сўзламоқчиман, фақат гапларим маъқул ёки маъқул эмаслигини тасдиқлай оласизми?

Тўшакдаги ярадор ўгирилиб, роҳибнинг ҳаракатсиз юзига қўрқув билан мажолсиз тикилди.

— Дон Хуан, — ота Ильдефонсо зиёлиларга хос хотиржамлик билан сўз бошлади. — Мен сиз тўғрингизда анча-мунча гапларни эшитганман ва доимо бир масала устида ўйланаман, — у ярадорга маъноли назар ташлади. — Нега сиз бир хотиндан иккинчисига, бир севгидан — бошқасига ошиққанингиз ошиққан; нима учун биз, кўпчилик одамлар "бахт" деб атайдиган роҳат-фароғатли ва бир маромдаги, осойишта турмуш муҳитида сиз узоқ яшай олмайсиз, аниқроғи, қола билмайсиз...

Дон Хуан қайғули бир ҳолатда ижирғаниб, тишларининг оқини кўрсатди.

— Бир севгидан бошқасига, — хотиржам давом этди Ильдефонсо. — Гўё сиз яна ва яна кимнидир, — билишимча, ўзингизни, бир масалада астойдил ишонтирмоқчи бўласиз. Бу шундан иборатки, гўё сиз муҳаббатга лойиқ кишисиз, сиз айнан аёллар хуш кўрадиган ўша эркаксиз. Ҳа, шундай ўйлайсиз. Лекин сиз бахтсиз одамсиз, дон Хуан!

Ярадорнинг лаблари қимтинди; афтидан, у отанинг сўнгги сўзларини шивирлаб такрорлаётгандай эди.

— Аслида эса, — дўстона оҳангда давом этди роҳиб, — сиз ҳеч қачон эркак бўлмагансиз, фақат руҳиятингизда эркагона руҳ мавжуд бўлган, табиат бошқалардан сизни кам қилиб яратганини, ҳар

бир тирик жонда бор бу имконият, жаноб, сизда йўқлигини умр бўйи ҳаммадан яширишга интилиб келдингиз... Сиз руҳан камситилиб яшадингиз.

Ярадорнинг тўшагидан болаларча ҳиқиллаган йиғи товуши эшитилди.

— Мана, нима учун, дон Хуан, ўсмирлик пайтингиздан буён эркак ролини ўйнашга ҳаракат қилиб келдингиз; сиз ўта жасоратли ва таваккалчи эдингиз, такаббур эдингиз ва ҳар бир қадамингизни намойишкорона босишга уриндингиз ва бунинг ҳаммаси бир нарсага йўналтирилган эди — нега бошқалар мендан яхши, нега улар бусбутун эркак, деган ўйни шу йўсинда ҳаёлингиздан ҳайдашга ҳарчанд уриндингиз; шу-шу, эркаклигингизни амалда исботловчи далилларни имкон қадар кўпайтиришга киришиб кетдингиз. Бу борада сиз, чиндан ҳам, тенгсиз эдингиз, лекин бунинг барчаси юзаки, намойишкорона эди. Сизда эркаклик йўқ эди ва сиз қанча хотинларни беҳуда аврадингиз, дон Хуан! Сиз муҳаббатнинг нималигини ҳеч қачон билмагансиз, фақат мафтункор ва олийжаноб қалбли аёллар билан ҳар галги учрашувингизда ўз руҳиятингиз, рицарлигингиз, "менда бор" деб ўзингизни ишонтириб келган эҳтиросларингиз билан уларнинг бошини айлантиришга ҳар доим, жазавага тушиб интилингиз; буларнинг барчасини қойилмақом бир даражада уддаладингиз. Сиз умрбод роль ўйнадингиз. Лекин, сиз қўрқиб, қочиб юрган аянчли лаҳза, барибир етиб келди: аёллар, аслида, кимлигингизни билиб қолишиб, уларнинг сиздан ҳафсаласи пир бўлди, о-о, бу дамлар энди сиз учун дўзахга айланди, дон Хуан... Ҳа, бу дўзах эди! Чунки сиз бу лаҳзаларда бемаъни, бахтсиз гурурингиз ер билан битта бўлганлигини ҳис этдингиз — сиз учун хўрланишдек қўрқинчли давр бошланди. Сизга, бутун ҳаёлингизни тикиб эришганларингиз оламини тарк этиш ва қочиш, бахти қаро Хуан, ақлу ҳушингизни ўғирлаган хотинлардан қочиш, бунинг устига, ҳамиша голиб бўлиб келган тилларингиз яна аллақандай ёлғонларни айтатуриб, қочишингизга тўғри келди. Бу, афтидан, нақ дўзахнинг ўзи эди, сиз учун, дон Хуан.

Ярадор деворга юз буриб ётаркан, елкалари силкиниб, адоий тамом бўлиб, йиғлай бошлади.

Дон Ильдефонсо ўрнидан турди.

— Бечора, — деди у. — Сиз ўз айбингизга ҳатто сўнги тавбатазарру дамларида ҳам иқрор бўлишга уяляпсиз. Хуллас, мана, кўрдингиз — бари тугади, лекин мен ота Хасинтони ичида чуқур надомат чекаётган гуноҳкор банда афсусларини қабул қилишдан маҳрум қилмоқчи эмасман.

Ва у руҳонийга одам юборди; Хасинто ота етиб келганида эса дон Ильдефонсо унга:

— Сизга айтмоқчиманки, отахон, у бор айбини тўла бўйнига олди ва йиғлашдан орланмади. Ишончим комилки, унинг афсусланишларида Парвардигор иродасига итоат сезилиб турибди. Афтидан, биз унинг гуноҳларини кечирсак бўлади, — деди.

РОМЕО ВА ЖУЛЬЕТТА

Навқирон инглиз дворянини Оливер Мендевилъ ўқиш мақсадида Италияни кезиб юриб, Флоренцияга ташриф этганида падари бузруквори, сэр Уильям оламдан ўтгани тўғрисида унга совуқ хабар етиб келди. Ниҳоят, мана, сэр Оливер чуқур қайғули ҳолатда, кўз ёшларини тия олмай, синъора Мадалена билан хайр-хўшлашиб ва имкон

қадар тезроқ қайтиб келишини унга ваъда қилганича, хизматкори ҳам-роҳлигида Генуя бўйлаб Ватани сари йўлга тушди.

Сафарларининг учинчи кунда улар қандайдир бир қишлоққа кириб келишганида, кучли жала бошланди. Сэр Оливер отидан тушмай, ўзини кекса қайрағоч панасига олди.

— Паоло, — юзланди у хизматкорига, — қараб кўр-чи, шу яқин атрофда бирон қаҳвахона бўлса, ёмғир ўтиб кетишини пойлаб турардик.

— Агар хизматкорингиз ва отингиз учун бошпана зарур бўлса, — қоронғуликда, сэр Оливернинг шундоқ боши устида бир кишининг овози эшитилди, — қаҳвахона шундоқ йўл бурчагида жойлашган, сиз эса, кавальере, менинг камтарона хонадонимни ўзингизга қароргоҳ қилсангиз, бошим кўкка етарди.

Сэр Оливер гардишлари кенг шляпасини бошидан олди-да, юқорига, чироқ ёруғи чарақлаб турган деразага кўз ташлади, у ёқда йўғон гавдали кекса отахон очиқ чехра билан кулиб турарди.

— Ҳазрати олийлари, — унинг ҳимматига эҳтиромли муносабатда бўлди инглиз йигит, — саховатли қалбини очиб, сидқидилдан меҳмондорчиликлар кўрсатган гоятда мафтункор мамлакатингизни тарк этаётган бир ажнабийга бу қадар карамли бўлмасангиз.

— Яхши, сертакаллуф йигит, — деди унга жавобан руҳоний, — бироқ нутқингизни бунақа давом эттирадиган бўлсангиз, ёмғирда ивиб қоласиз. Отдан тушсангиз бўларди, қани, бундай туришни бас қилинг, қаранг, ёмғир челақлаб қуйгандай ёғяпти.

Муҳтарам черков намояндаси айвонга чиқиб келганида, сэр Оливер ўзини ажабланишдан тўхтата олмади: бунақа пакана отахонни ҳеч қачон учратмаган эди ва унинг қаршисида шу қадар тиз чўкишга тўғри келдики, юзига қон тепиб, қизариб кетди.

— Оҳ-оҳ, бас қилинг бу одатингизни, — деди руҳоний. — Мен бор-йўғи бир францисколикман, кавальере. Исминни ота Ипполито дейишади. Ҳой, Мариэтта, бизга вино билан қолбаса келтир-чи! Марҳамат қилинг, жаноб, бу ер ниҳоятда қоронғу. Сиз, ахир, инглизсиз-ку? Қаранг, сиз, инглизлар муқаддас Рим черковидан ажралиб чиққанингиздан буён Италияда деярли кўриниб-кўринмай қоляпсизлар. Мени тўғри тушунарсиз, жаноб. Утмишни қўмсаяпман. Бу ёққа бир қаранг, Мариэтта, бу жаноб "инглезе" экан! Бечора, жудаям ёш. Қани, гўштдан кесиб олинг-чи. Сиз вероналикларнинг таомидан ҳеч қачон юз ўгирманг ва шўрданаги ҳам кўп яхши нарса, севикли ўғлим. Веронада ҳали бўлмаганмисиз? Яхши эмас! Илоҳий Веронезе худди мана шу шаҳарда туғилган. Мен ҳам вероналикман, асли. Анча доврўқли шаҳар, жаноб. Уни, скалигерлар шаҳри ҳам дейишади. Вино сизга ёқяптими?

— Миннатдорман, отахон, — сўзлади сэр Оливер. — Лекин бизда, Англияда Веронани, Жульетта шаҳри, деб билишади.

— Анавини қаранг! — таажжубини яширмади отахон Ипполито. — Нега энди? Мен, негадир, княгина Жульетта деганини эшитмаган эканман. Очиғини айтганда, мен Веронада бўлмаганимга ҳам қирқ йилдан ошди. Сиз қайси Жульетта тўғрисида гапиряпсиз?

— Жульетта Капулетти тўғрисида, — тушунтириш берди сэр Оливер. — Бизда, биласизми, шундай пьеса бор... Шекспир деган ёзувчининг асари. Ажойиб пьеса! Сиз уни биласизми, отахон?

— Йўқ, ҳа, айтмоқчи, Жульетта Капулетти, Жульетта Капулетти... — гудраниб қолди отахон Ипполито, — уни мен билишим керак эди. Мен Капулеттиларникига Лоренцо ота билан бориб турардим.

— Сиз роҳиб Лоренцони билармидингиз? — бетоқатланиб сўради сэр Оливер.

— Билганда қандоқ! Ахир мен, жаноб, унинг хузурида министронт бўлиб хизмат қилганман. Шошманг, Жульетта деганингиз, бу ҳалиги, граф Парисга турмушга чиққан қиз эмасми? Бўлди, уни мен танир эдим. Ута художўй ва ажойиб хоним эди, графиня Жульетта. Ўзи Капулеттилар уруғидан... ҳалиги, бахмалфуруш йирик савдогар эди, Капулетти.

— Сиз айтганингиз бошқа Жульетта, чамамда, — деди бироз шашти қайтиб сэр Оливер. — Мен айтган ҳақиқий Жульетта қиз болалигида ўлган, ўлганда ҳам, жуда ачинарли ўлим топган. Бундай ўлимни фақат тасаввур қилиш мумкин.

— Эҳ, шундайми? — ҳамдардлик билан гапирди отахон. — Демак, у мен билган Жульетта эмас экан, у хоним граф Парисга турмушга чиқиб, ундан саккизта фарзанд кўрган. Ҳоятда ибратли ва оққўнғил аёл эди у, жаноб. Сизга ҳам Парвардигор шундай бекани буюрсин. Тўғри, тарқалган бир миш-мишга кўра, аллақандай такасалтанг унинг эс-хушини ўғирлаган экан. Эҳ, жаноб, одамлар нималарни гапирмайди, дейсиз. Ёш йигитлар узоқ фикрлаб ўтиришмайди, ҳамма нарсани қизиққонлик устида қилишади. Айтмоқчи, айтинг-чи, инглизлар ҳам ёш бўлишадими?

— Бўлишади, — нафасини ростлаб деди сэр Оливер. — Нимасини айтасиз, муҳтарам отахон, бизни ҳам навқирон Ромеога хос аланганинг оташи ўз доимига тортяпти.

— Ромео? — ичимликдан бир ютим сипқорган отахон гапни илиб кетди. — Мен уни билишим керак эди. Айтмоқчи, анави, эси паст эмасми у? Мен олифта, ишёқмас Монтеккини айтаяпман. Граф Парисни яралаган эди-ку! Айтишларича, улар Жульеттани талашиб, жанжаллашишган. Ҳа, менимча, худди ўшанинг ўзи-ёв? Жульетта граф Парисга хотин бўлиши керак эди, улар киройи жуфтлик, жаноб. Парис давлатманд ва анча тавозели ёш жаноб эди, лекин анави Ромео ҳам ўзини Жульеттага муносиб чоғласа бўладими? Бу нақадар эси пастлик, — қони қайнади отахоннинг. — Ахир, аслзода Капулеттилар оиласи Монтеккилардай тешик тоғора ёнида ўтирган, ному насабсиз кимсаларга қиз берадими? Бунинг устига, Монтекки монтуяликларни қўллаб-қувватлаб келарди. Капулеттилар эса Милан герцоги тарафдор эди. Йўқ, йўқ. Ўйлашимча, бу Парисга қарши уюштирилган суиқасд, кўриниб турган сиёсий маънодаги суиқасд эди. Бугун ҳамма нарса сиёсат ва фақат сиёсат, ўғлим. Табиийки, бундай безориликдан кейин ўша, Ромео деганингиз Монтуяга қочиб кетди ва қайтиб Веронада қорасини кўрсатмади.

— Бу нотўғри! — ҳаяжонга берилди сэр Оливер. — Мени маъзур тутинг, отахон, ҳаммаси бошқача рўй берган. Жульетта Ромеони севган, бироқ ота-оналари уни мажбуран, Парисга узатмоқчи бўлишган...

— Бироқ улар нима қилишаётганини яхши билишган, — Капулеттиларни ёқлаб гапирди кекса патер. — Ромео аблаҳ одам эди ва у Монтуя шаҳрини аҳдида қаттиқ туриб ҳимоя қилди.

— Аммо Парис билан тўйи арафасида Лоренцо ота Жульеттага уйқу дори ичирган, дори таъсирида Жульет эътирозини давом эттирди сэр Оливер.

— Ҳечам ундай бўлмаган! — қизишиб унинг гапини бўлди отахон Ипполито. — Лоренцо ота ҳеч қачон бундай ишни қилиши мумкин эмас. Ҳақиқат, аслида, мана шундай бўлган: ўша Ромео кўчада Парисга ташланган ва уни жароҳатлаган. Ромео ширакайф бўлса ҳам, ажаб эмас.

— Кечирасиз, муҳтарам зот, бунинг ҳаммаси бошқача юз берган, — қизишди сэр Оливер ҳам. — Аслида, воқеа бундай бўлган: Жульеттани дафн этишган, Ромео эса қабр бошида Парисга қилич санчган...

— Шошманг, — унинг гапини бўлди руҳоний. — Биринчидан, қиличбозлик қабр устида эмас, балким кўчада рўй берган эди, яъни Скалигер ҳайкалининг яқин атрофида. Иккинчидан, Ромео Парисга қилич санчган эмас, балки елкасига сезилар-сезилмай лат етказган. Қиличдан ҳаммиша одам ўлавермайди. Буни бир синовдан ўтказиб кўрмаймизми?

— Маъзур тутасиз мени, — деди эътироз оҳангида сэр Оливер, — мен ахир бунинг ҳаммасини саҳнада ўз кўзим билан кўрганман. Граф Парис яккама-якка қиличбозликда кўкрагидан ярадор бўлиб, воқеа жойида ҳалок бўлади. Ромео эса, Жульеттани ростдан ҳам ўлган деб ўйлаб, унинг тобути бошида заҳар ичган. Ҳамма воқеа мана шу йўсинда содир бўлган, ҳазрат ота.

— Ҳечам бундай эмас, — тўнғиллади отахон Ипполито. — Ромео ҳеч қачон заҳар ичмаган. Аксинча, Монтуяга жуфтакни ростлаб қолган эди, дўстим.

— Нима деяпсиз, отахон, — ўз гапида туриб олди сэр Оливер. — Мен бунинг барчасини ўз кўзим билан саҳнада кўрганман, деяпман-ку? Ахир театрда биринчи қаторда ўтирган эдим. Ромео заҳар ичиб ўлди. Шу онда Жульетта кўзини очди ва севгилиси Ромеони ўлик ҳолатда кўриб, қиз бечоранинг ўзи ҳам заҳар ичиб, ҳамманинг кўз ўнгида ҳаётдан кўз юмди.

— Бу ёш бошингизга нималар келмайди, — жаҳли чиқди отахоннинг. — Таажжуб, ким тарқатди экан бу миш-мишларни... Аслида, Ромео жазодан қочиб Монтуяга қуённи сурди. Тўғри, шўрлик Жульетта ғам-андухда бир неча кун ўзига келолмай юрди. Бироқ ораларида ҳеч вақо юз бермаган, жаноб. Шунчаки, болаларча қизиққонлик; бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас, ахир Жульетта атиги ўн беш ёшда эди-да. Мен буларнинг барчасини ҳазрат Лоренцодан эшитганман, ёш жаноб дўстим! Мен ҳам у пайтларда мана шундоқ болакай эдим, — соддадил отахон қўли билан ердан тўрт-беш қарич баландликни кўрсатиб, ўша болаликдаги бўйини тахминий ифода этди. — Шундан кейин Жульеттани бироз ўзига келсин деб, Безенцанодаги холасиникига жўнатиб юборишади. Кейин ўша қишлоққа граф Парис йўл олади, жароҳатланган қўли ҳамон дока билан ўраб-чирмалган эди. Бундай ҳолатларда нималар юз бермайди, дейсиз: уларнинг ўртасида қизгин муҳаббат уйғонди. Орадан уч ой ўтиб, никоҳ тўйларини нишонлашди. Мана шундай гаплар, жаноб, ҳаётда нималар бўлмайди...

Сэр Оливер бўшашганча, паришон ҳолда ўтирарди.

— Мени тўғри тушунинг, муҳтарам отахон, — деди ниҳоят, — бироқ англизлар пьесасида бу воқеа минг марта гўзалроқ эди.

Отахон Ипполито "уф" тортди.

— Гўзалроқ эмиш! Ҳайронман, икки ёш инсон ҳаётларининг авжида ҳалокатга юз тутса, бунинг нимаси гўзал экан?! Агтанг, қандай кўнгилчанмиз, ёш жаноб дўстим. Мен сизга айтганимдай, Жульетта турмушга чиқди ва саккиз нафар фарзанд туғди — мана бу қанчалар гўзал! Болаларини айтмайсизми, бири-биридан кўркам. Кўғирчоқлардай, кўзни яйратади!

Сэр Оливер бош чайқади.

— Бу энди бошқа гап, муҳтарам отахон! Сиз буюк севги-муҳаббат нималигини ҳис этмаяпсиз.

Гирдиғум отахон кўзларини ўйчан юмиб, тез очди.

— Буюк севги? Менинг билишимча, бу — бир жуфт инсон ўртасида боғланган оилавий ҳаётнинг ўзаро, ҳеч бир хиёнатсиз, ҳурмат-эҳтиромда, пок, бегидир яшаб ўтилишидан иборатдир. Жульетта ажойиб хоним эди, жаноб. У саккизта фарзандни тарбиялаб, оёққа турғизди ва токи ўлимига қадар эрига садоқатли бўлди... Дарвоқе, Англияда Веронани, Жульетта шаҳри, деб билишади дедингизми? Инглизлар нақадар илтифотли халқ. Жульетта хоним, чиндан ҳам, ҳар маънода латофатли аёл эди. Яратган Эгам, хонимнинг руҳларини абадий шод айлаган бўлсин!

Навқирон сэр Оливер түзгиб кетган хаёлини зўрға бир ерга түплади.

— Ромеонинг қисмати, охир-оқибатда, қандай бўлди, ҳазрат ота?

— Буни сўраяпсизми? Анигини билмайман. Унинг тўғрисида ҳар хил гапларни гапириб юришарди... Эшитишимча, у Монтуяда аллақандай маркизнинг қизига хуштор бўлиб қолибди. Исми нима эди? Монфальконемиди ё Монтефалькомиди — ҳарқалай, шуларга ўхшаш эди. Эҳ, жаноб, сиз мана шуни буюк севги деб атаяпсизми? Эшитишимча, у ана шу қизни ўғирлаб қочган ва ҳаётида яна алламбалолар юз берган. Қисқаси, анча саргузашт маъноли тарих, фақат тафсилоти ёдимда қолмаган. Ахир, нимаси ёдда қоларди, бу саргузаштларни Ромео Монтуеда бошидан кечирган бўлса? Бироқ анча антиқа эҳтиросли саргузаштлар билан яшаган, дейишади. Ҳойнаҳой, менинг билганларим шу, холос. Ана, ташқарида ёмғир ҳам тиниб қолди...

Ҳамон паришонхотирлик оғушида ўтирган Оливер ўрнидан туриб, қаддини бор бўйича ростлади.

— Менга катта марҳамат кўрсатдингиз, отахон. Бунинг учун самимий ташаккуримни қабул қилинг. Сизнинг камтарона кулбангизга менинг ҳам бирон нарса қолдиришимга ижозат этгайсиз, — деди бироз тараддуланиб ва тақсимча тагига бир ҳовуч цехина — тангани бостирди.

— Ҳай-ҳай, нима кераги бор эди? — гўё кўрқиб кетгандай икки қўлини силкий бошлади отахон. — Атиги бир бўлак колбаса учун шунча тангами?

— Бу тўловда менга айтиб берган ҳикоянгизни ҳам ҳаққи бор, — шошқалоқлик билан сўзлай бошлади Оливер. — Бу ҳикоя... жудаям... э-э-э... у жуда-жуда... билмадим, буни қандай тушунтирсам экан... Чин юракдан сиздан миннатдорман!

Ташқари қуёш шуъласидан аста ёришиб борарди.

Рус тилидан
Михли САФАРОВ
таржималари

